

Archeologisch bureauonderzoek

Plangebied Amstel III
Stadsdeel Zuidoost
BO 08-167 Amsterdam 2008

1917

1918

1919

1920

1921

1922

1923

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	8
2.1 Algemeen	8
2.2 Nationale regelgeving	8
2.3 Provincie Noord-Holland	9
2.4 Gemeente Amsterdam	9
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	11
2.6 Situatie plangebied Amstel III	12
3 Bodemkunde en historie	14
3.1 Algemeen	14
3.2 Historisch-topografische inventarisatie	15
3.3 Archeologische inventarisatie	18
4 Archeologische verwachtingskaart	20
5 Archeologische beleidskaart	22
Conclusie	24
Bronnen	25

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van projectbureau Zuidoostlob een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Amstel III. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn.

De historisch topografische kartering heeft geresulteerd in een overzicht van archeologische informatie over de ontwikkeling van de voormalige Holendrecht- en de West Bijlmerpolders. Van dit ruimtelijke en landschappelijke beeld is een archeologische verwachting opgesteld die vertaald is in een beleidskaart van archeologische waarden. De kaart biedt een specificatie van de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg.

Ter plaatse van het gehele plangebied is het bodemarchief zodanig verstoord dat hier geen archeologische resten meer in de bodem te verwachten zijn. Het gebied is vrijgesteld van archeologische maatregelen, wat betekent dat er voor dit gebied geen archeologisch veldonderzoek in de bouwplanning hoeft te worden opgenomen.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht, hetgeen inhoudt dat ook in geval geen archeologisch vooronderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij BMA aangemeld dienen te worden. In gezamenlijk overleg met de opdrachtgever kunnen dan maatregelen worden genomen tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

Het archeologisch bureauonderzoek van Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) betreft een inventarisatie van archeologische c.q. cultuurhistorische waarden binnen het plangebied Amstel III. Uitgaande van deze waardestellende inventarisatie wordt het beleid vastgesteld voor het behoud en/of documentatie van eventuele archeologische overblijfselen in verband met toekomstige bouwplannen.

Het archeologisch bureauonderzoek vindt plaats in het kader van de op te stellen ruimtelijke economische visie voor het kantoren en bedrijventerrein Amstel III.

De voorliggende waardestelling is gebaseerd op een historisch topografische inventarisatie van kaartmateriaal, publicaties en archiefbronnen, in samenhang met archeologische informatie over vergelijkbare locaties in de directe omgeving.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een advies over de maatregelen voor integratie van archeologie binnen (toekomstige) planontwikkeling.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied Amstel III wordt begrensd door de Amsterdam Arena in het noorden, de spoorlijn aan de oostkant, de A2 in het westen en het AMC aan de zuidzijde.

1.1 Administratieve gegevens

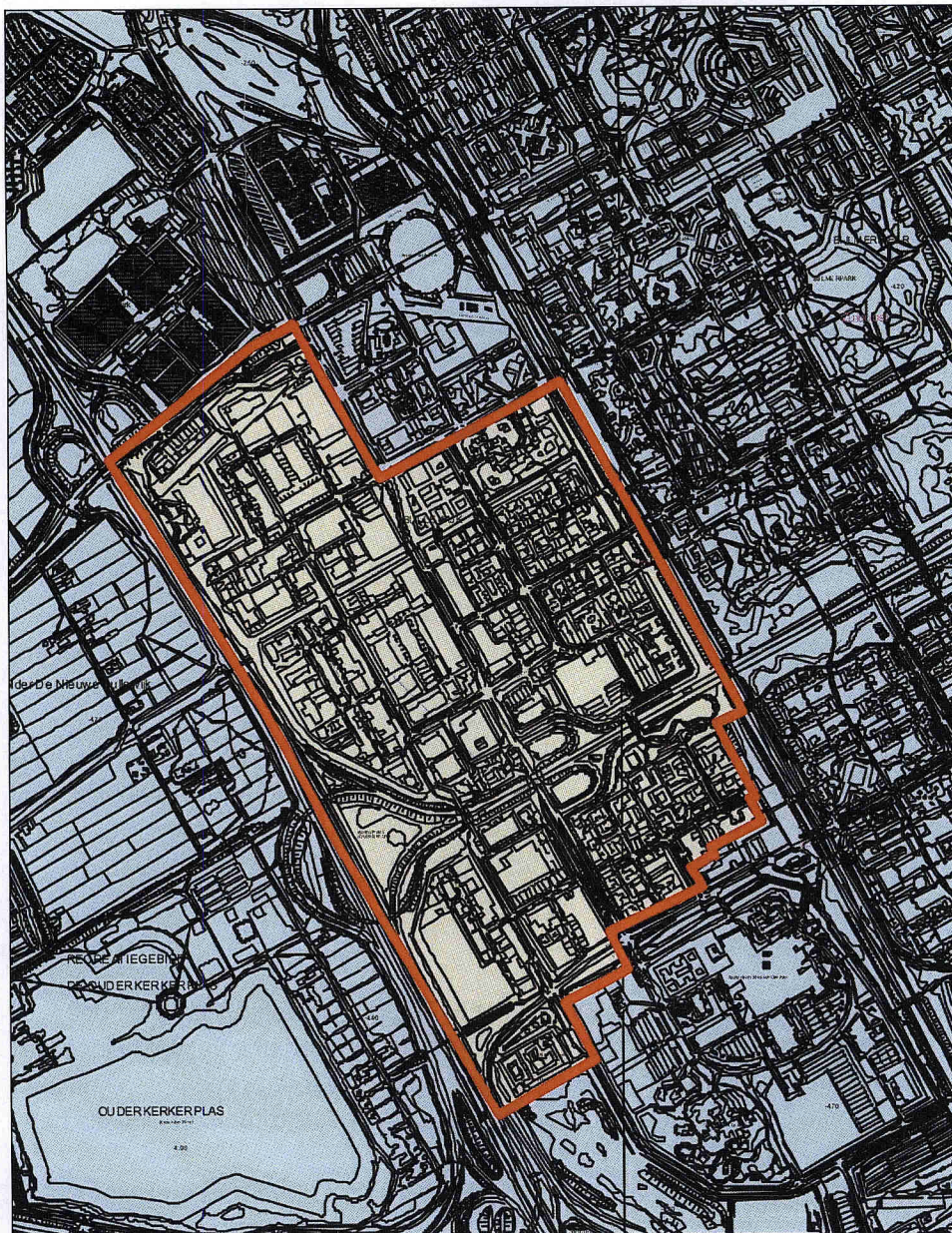
Opdrachtgever

Opdrachtgever	Projectbureau Zuidoostlob
Contactpersoon	Dhr. P van der Velpen
Adres	Postbus 1104
Postcode / Plaats	1100 BC Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25 G
ARCHIS meldingsnr.	32767		

X-coördinaat N	124.949	Y-coördinaat N	480.156
X-coördinaat NO	125.052	Y-coördinaat NO	480.430
X-coördinaat O	125.640	Y-coördinaat O	479.346
X-coördinaat Z	125.498	Y-coördinaat Z	478.778
X-coördinaat ZW	124.819	Y-coördinaat ZW	478.079
X-coördinaat NW	123.715	Y-coördinaat NW	480.105

1 Plangebied Amstel III (rood omlijnd)

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Ook landschappelijke of infrastructurele elementen kunnen een archeologische waarde hebben. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving waarvan het behoud in de bodem of documentatie op maat gesneden maatregelen vergen. Het archeologische bodemarchief levert een bijdrage aan de cultuurhistorie van onze stad en maakt de beleving van het verleden bovendien tastbaar.

Vanwege de ruimtelijke aard van archeologische sporen en vondsten in de bodem heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wijziging van de Monumentenwet 1988 met ingang van 1 september 2007 is de zorg voor het archeologisch erfgoed geïntegreerd in ruimtelijke ordeningsprocessen. Een essentieel uitgangspunt van de nieuwe wet is dat het erfgoed in de bodem beter wordt beschermd. Dit betekent dat in ruimtelijke ontwikkelingen vroegtijdig rekening wordt gehouden met archeologisch erfgoed. Als behoud in de bodem geen optie is, dan is, voorafgaand aan de bodemverstoring, onderzoek nodig om archeologische overblijfselen te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. In de dichtbebouwde stedelijke omgeving is in de praktijk doorgaans sprake van deze laatste optie.

2.2 Nationale regelgeving

Aan het einde van de jaren tachtig groeide het besef dat archeologische vindplaatsen in Europa ernstig werden aangetast door grootschalige infrastructurele werken, de toename van bouwlocaties en de intensivering van de landbouw. Om het archeologische erfgoed beter te beschermen hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta).

Een essentieel uitgangspunt van dit verdrag is dat behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (in situ) in iedere fase van planontwikkeling dient te worden meegewogen. Als behoud in de bodem (bv door middel van technische maatregelen en/of planaanpassing) geen optie is, dient het bouwplan te voorzien in maatregelen om archeologische overblijfselen op een juiste wijze (volgens de wettelijk verplichte Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie) te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. Het verdrag stelt de initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van archeologisch onderzoek. De nieuwe wet ter uitvoering van dit verdrag, de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz)¹, is per 1 september 2007 definitief van kracht.

Op grond van de Wet op de archeologische monumentenzorg zijn vier wetten gewijzigd: de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingenwet, de Wet milieubeheer en de Woningwet. De Wet op de Ruimtelijke Ordening bevatte al voorschriften om meer rekening te houden met archeologie ten behoeve van kwaliteitsverbetering van ruimtelijk beleid. Dit betekent o.a. dat elk bestemmingsplan

¹ Stb. 2007,42.

op archeologisch beleid zal worden getoetst.² Vanwege het ruimtelijke karakter van het bodemarchief heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wetswijzigingen worden archeologische belangen vanaf het begin van de besluitvorming in de ruimtelijke ordening meegewogen. Ondanks de getroffen maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevallig vondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de meldingsplicht van kracht.³

2.3 Provincie Noord-Holland

De provincie Noord-Holland heeft de Cultuurnota 2005-2008 vastgesteld waarin gebieden, die naar verwachting archeologisch waardevol zijn, zijn aangewezen als provinciale archeologische attentiegebieden op de Cultuurhistorische Waardenkaart Provincie Noord-Holland (CHW). Culturele planologie en cultureel behoud behoren tot de vier kerntaken, zoals de provincie die heeft geformuleerd in de Cultuurnota 2005-2008.⁴ Hiermee sluit de provincie aan op de Nota Belvédère uit 1999, waarin behoud van cultuurhistorie door ontwikkeling wordt nagestreefd. De provincie heeft de beleidsintentie om te komen tot archeologische reservaten en geeft daarmee invulling aan de primaire doelstelling van het Verdrag van Malta. In deze archeologische reservaten worden archeologische monumenten duurzaam beschermd en beheerd en daarmee voor toekomstig onderzoek bewaard.⁵ Daarnaast betreft de provincie nadrukkelijk culturele waarden, waaronder ook archeologie, bij de realisatie van de ruimtelijke- en stedelijke vernieuwing. Hiertoe zijn gebieden, die naar verwachting archeologisch waardevol zijn, aangewezen als provinciale archeologische attentiegebieden op de Cultuur Historische Waardenkaart Provincie Noord-Holland (CHW). De waardestellingen van de CHW-kaart zijn bedoeld als primaire algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering behoeven. De gemeente formuleert hiertoe nadere waardestellingen voor plangebieden binnen Amsterdam met zowel lage als hoge waarderingen op de CHW-kaart.

2.4 Gemeente Amsterdam

In aansluiting op het rijks- en provinciaal beleid besteedt de gemeente specifieke aandacht aan vroegtijdige inpassing van archeologie in de ruimtelijke ordeningsprocessen.⁶ Uitgangspunt hierbij is een kwalitatief adequaat beheer van het cultureel erfgoed met aandacht voor een efficiënte voortgang van bouwprocessen en kostenbeheersing. Tegen deze achtergrond is de afdeling Archeologie BMA in 2001 gestart met een nadere inventarisatie van archeologische verwachtingen in elk afzonderlijk stadsdeel. Hiertoe worden onder meer verschillende historische kaartbeelden van het stadsdeelgebied met elkaar vergeleken. Deze inventarisatie is bedoeld als een verfijning van het verwachtingsbeeld van de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW) van de provincie Noord-Holland, en de landelijke Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) waarin de stedelijke gebieden niet gekarteerd zijn.

De nieuwe wetgeving schrijft voor dat bij vaststelling van een nieuw bestemmingsplan altijd een nadere waardestelling nodig is van de aanwezige archeologische verwachting in de vorm van een

² Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten. Met 'monument' wordt hier een (onbeschermd) archeologisch monument bedoeld, ofwel alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

³ Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

⁴ Provincie Noord-Holland 2004.

⁵ Van Eerden 2008, 14-15.

⁶ BMA 2005, 58.

bureauonderzoek. Dit bureauonderzoek behelst een specificatie van eventuele archeologische waarden binnen een specifiek plangebied en een advies met betrekking tot het daarbij behorende beleid en/of te nemen maatregelen. Bij de formulering van het beleid staat altijd een realistische balans tussen het archeologische belang ten opzichte van de voortgang van het ruimtelijke ontwikkelingsproces in de stad centraal.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden kan in een bestemmingsplan (o.a.) worden geregeld met een aanlegvergunning als bedoeld in artikel 3.3.a van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Verder kan in het belang van de archeologische monumentenzorg worden bepaald dat de aanvrager van een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet een rapport dient te overleggen als bedoeld in artikel 39, tweede lid en kan worden bepaald dat aan een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet voorschriften kunnen worden verbonden als bedoeld in artikel 39, derde lid, van de Monumentenwet. Zowel aan een aanlegvergunning als vrijstelling kunnen voorschriften worden verbonden in het belang van de archeologische monumentenzorg.

De vrijstellingsdrempels voor archeologisch vervolgonderzoek berusten op een combinatie van de specifieke cultuurhistorische / archeologische waarden, de oppervlakte van het te ontwikkelen terrein en de diepte van de bodemingreep. Hoe hoger de archeologische verwachting, des te kleiner een gebied is waaraan een vergunning is gekoppeld. Binnen de huidige situatie gelden in Amsterdam dertien beleidsvarianten:

- 1: gebieden met bekende archeologische waarden. Hier is bij elke bodemingreep ongeachte de omvang of diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk
- 2: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Hier is bij bodemingrepen dieper dan 0,50 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 50 m² archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 3: gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Bij bodemingrepen dieper dan 0,50 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 100 m² is archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 4: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 1,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 100 m² archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 5: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 2,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 500 m² archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 6: onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak. Op sommige plaatsen zijn relevante archeologische lagen opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenveld zichtbaar wordt. Daarom is bij bodemingrepen groter dan 500 m² en dieper dan 0,50 m onder het maaiveld archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
- 7: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit het einde van de 19de eeuw. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 1,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 10.000 m² archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.

- 8: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Hier is archeologisch veldonderzoek noodzakelijk bij bodemingrepen dieper dan 2,00 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 10.000 m².
 - 9: terreinen met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Hier is bij bodemingrepen dieper dan 3,00 m ÷ NAP en met een oppervlakte groter dan 500 m² archeologisch veldonderzoek noodzakelijk. De NAP maat is gebaseerd op het gemiddelde doorvaartprofiel.
 - 10: gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn buiten het historische centrum van Amsterdam. Hier is archeologisch veldonderzoek noodzakelijk bij bodemingrepen dieper dan 3,00 m ÷ NAP en met een oppervlakte groter dan 10.000 m². De NAP maat is gebaseerd op het gemiddelde doorvaartprofiel.
 - 11: gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water in het IJ liggen, of die als haven in het IJ liggen of die van oorsprong een opgespoten eiland (bijv. baggerdepots uit de 19de eeuw of eilanden zoals IJburg) zijn. Bij bodemingrepen dieper dan 4,00 m ÷ NAP en met een oppervlakte groter dan 10.000 m² is archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
 - 12: gebieden met een lage archeologische verwachting die in een droogmakerij liggen. Hier is bij bodemingrepen dieper dan 0,50 m onder het maaiveld en met een oppervlakte groter dan 10.000 m² is archeologisch veldonderzoek noodzakelijk.
 - 13: gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels ed. Er geldt daarom een lage archeologische verwachting en derhalve een vrijstelling voor archeologisch onderzoek. Deze categorie plangebieden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.
- Van het dieptecriterium kan alleen afgeweken worden als exacte gegevens over de bodemopbouw of de aanwezige verstoringen bekend zijn.

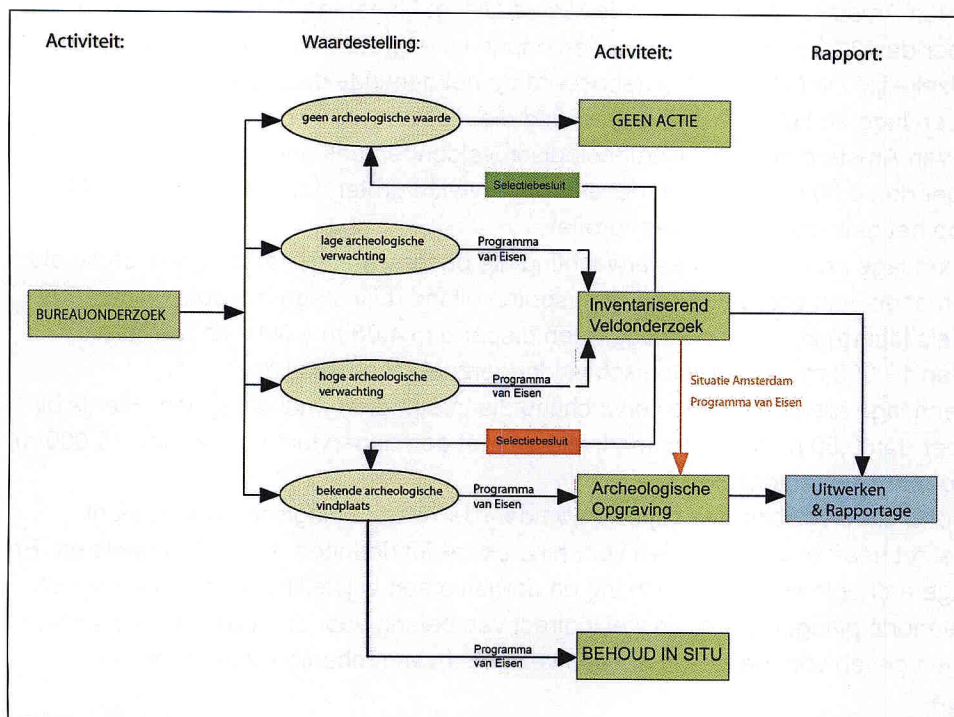
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de inpassing van archeologisch onderzoek in het proces van de ruimtelijke planvorming bestaat een standaard pakket van maatregelen waarvan de kwaliteitsnormen door het ministerie van OCW zijn opgesteld (KNA: Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie). De maatregelen gaan uit van een gefaseerde aanpak, zodat per plangebied, al naar gelang de locatie, de aard van de bodemingreep en de archeologische verwachting, een op maat gesneden programma kan worden opgesteld. Er is sprake van een gefaseerde aanpak waarbij een onderscheid gemaakt wordt in het Bureauonderzoek (BO), eventueel gevolgd door het Inventariserend Veldonderzoek (IVO) en de Archeologische Opgraving (AO) of een Archeologische Begeleiding (AB).

Het IVO is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een AO wordt uitgevoerd in geval er sprake is van een vindplaats met archeologische resten die volledig dienen te worden gedocumenteerd en geborgen.

Een AB houdt in dat er geen apart archeologisch onderzoek plaatsvindt voorafgaand aan het bouwproces, maar dat de bouwgreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Volgens de vigerende KNA voorschriften kan dit alleen in geval van uitzondering, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een beperkte bodemingreep op een gewaardeerd terrein of een AMK-terrein. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied verloren gaan zonder een archeologische

opgraving (afb. 2). De wijze waarop de verschillende archeologische werkzaamheden worden uitgevoerd is afhankelijk van de omvang van de bouwlocatie, de aard van de archeologische resten en de opzet van het civiel technisch programma. Goede integratie van de het archeologisch programma in het bouwproces is een belangrijke voorwaarde voor efficiëntie in de uitvoering.

2 Stroomschema archeologisch onderzoek

Indien een archeologische waardestelling in het kader van een bestemmingsplan geformuleerd wordt, zal hieruit pas een eventueel veldonderzoek voortkomen wanneer bouwaanvragen in het kader van het betreffende bestemmingsplan ingediend worden. Voor alle veldonderzoeken is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. In het PvE wordt tevens beschreven of archeologische overblijfselen in de bodem bewaard kunnen blijven of dat opgraven van deze resten noodzakelijk is (selectiebesluit). Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het (laten) opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

Ondanks de maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevalsvondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de wettelijke meldingsplicht van kracht.⁷ Dit houdt in dat de uitvoerder of opdrachtgever de gemeente over de vondst dient te informeren zodat maatregelen ter documentatie of berging ervan getroffen kunnen worden.

2.6 Situatie plangebied Amstel III

Het plangebied kent geen wettelijk beschermde archeologische monumenten (AMK). Bovendien is het plangebied volgens de Cultuur Historische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland (CHW) vrij van zones met een archeologische waardering (afb. 3). Het verwachtingsbeeld van de AMK en CHW is echter algemeen van aard en dient in het kader van de bouwplanvorming nader te

⁷ Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

worden uitgewerkt. Het volgende hoofdstuk betreft een historisch topografische analyse ten behoeve van een specificatie en een ruimtelijk onderscheid van de archeologische verwachtingen.

3 Plangebied Amstel III op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK). Het plangebied (rode lijn) valt buiten gebieden met een hoge archeologische waardering (oranje). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het AMK-kaartbeeld.

3 Bodemkunde en historie

3.1 Algemeen

Het huidige 'natuurlijke' landschap in en om Amsterdam wordt in grote mate bepaald door de landschapsvorming die zich voltrok in het Holoceen, de periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 BP). Er heerste toen vanaf ca. 4.000 BP een gematigd klimaat waarin veengroei mogelijk was. Toen ontstond hier in de kuststreek het zogenaamde Hollandveen. Het Hollandveen Laagpakket bevindt zich thans in de ondergrond tussen gemiddeld 4 - 5 m ÷ NAP en 2 m ÷ NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP. Dit natuurlijke landschap is omgevormd tot een veenweidegebied door middel van grootschalige veenontginningen, die in de 11de eeuw van start gingen.⁸ Bij de cultivatie van het landschap speelde de waterhuishouding een cruciale rol. Tegelijkertijd met de veenontginningen begon ook de aanleg van dijken en later in de 17de en 18de eeuw volgde de uitgebreide droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd. Wat de vroegste bewoning van Amsterdam betreft dateren de oudste archeologische sporen van huizen tot nu toe uit de 12de eeuw. Rond de stad en met name op de hoger gelegen strandwallen in Noord Holland zijn vindplaatsen met bewoningsporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

De eerste bewoning van Amsterdam ontwikkelde zich in de 12de en 13de eeuw aan de Nieuwendijk/Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling ('sciltraminge') als verdedigingswerk die in de laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) verschenen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurt de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijke deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met nu in totaal 26 bolwerken) volgde met z'n gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

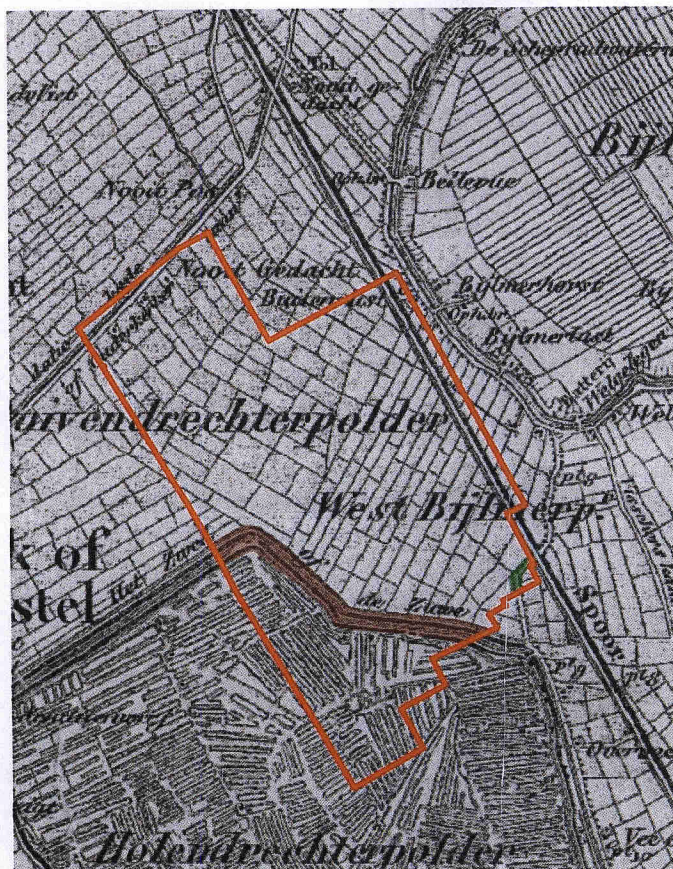
De eerste woonwijken buiten de Singelgracht verrezen naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de twintiger en dertiger jaren, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de zestiger en zeventiger jaren. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

⁸ Veerkamp 1997, 10-31.

3.2 Historisch-topografische inventarisatie

Voor deze historisch topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de Topografische Militaire Kaart (1854) gecombineerd met gegevens van de kaart van Amsterdam en omstreken van Nicolaes Visscher (ca. 1700) en de Chromotopografisch Kaart (ca. 1890).

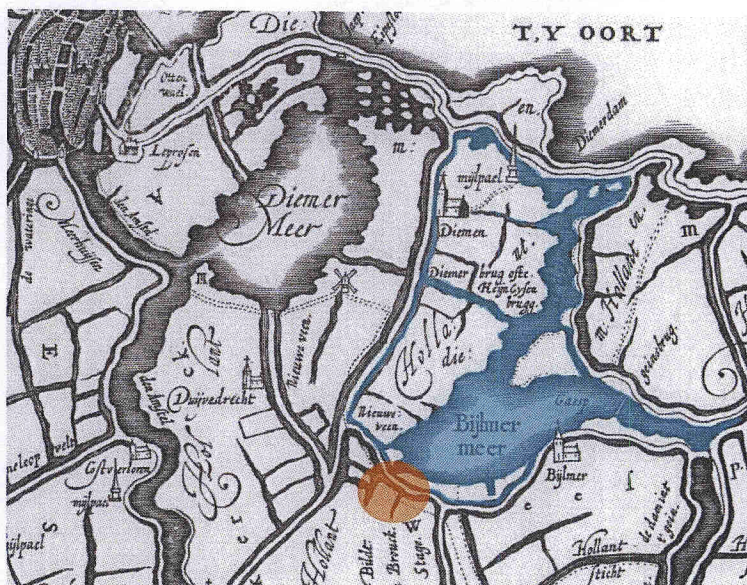
Het plangebied is gelegen binnen de voormalige Holendrechtter- en de West Bijlmer polders, een oud poldergebied aan de oostkant van de Amstel. De ontginning van dit gebied begon in de 12de eeuw, vermoedelijk vanuit de polder De Ronde Hoep, ten zuiden van Ouderkerk aan de Amstel. Van polder De Ronde Hoep verplaatsten de ontginningsactiviteiten zich langs de ontginningsbasis de Amstel naar het noorden. Haaks op de Amstel werden percelen uitgezet met een onderlinge afstand van 30 tot 100 m. Aan de kopse kant verreezen boerderijen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing. De percelen werden van elkaar gescheiden door sloten, die het veen ontwaterden. Door de ontwatering kwam het veen droog te liggen en ontstond een droog en bruikbaar akkerland. Bijkomend gevolg van de ontwatering van het veen was de daling van het maaiveld waardoor de akkers blootstonden aan overstromingsgevaar. Ter bescherming werden dijken en achter- en zijkaden aangelegd. Zo werd de Holendrechtterpolder beschermd door het Zwed of de Zuwe. Van de Bijlmermeer naar de Holendrechtterpolder liep een veendijk. Deze dijk vormde de afscheiding tussen de West Bijlmerpolder en de Oost Bijlmerpolder. Deze dijk, de Broekerweg of Abcouderstraatweg, was tevens een belangrijke verbindingroute tussen Abcoude en noordelijker gelegen plaatsen zoals Diemen en Amsterdam. (afb. 4).

4 Topografische Militaire Kaart (1854). De verkaveling van het veenweidegebied is duidelijk zichtbaar. De Zuwe is in bruin aangegeven, de Broeker- of Abcouderstraatweg in groen.

Ondanks de waterstaatkundige maatregelen zette de vernatting van de percelen zich door. Daarom bracht men nieuwe stroken veen in cultuur. Bij de verlenging van de kavels schoof ook vaak de bewoning op. De achterkade werd dan als secundaire ontginningsas in gebruik genomen⁹. Zo is de Ouderkerkerlaan (in het noordwesten van het plangebied) in oorsprong vermoedelijk een achterkade die later als secundaire ontginningsas in gebruik is genomen. De voormalige verkaveling en veendijken zijn op historische kaarten duidelijk herkenbaar.

Gedurende de vorming van de Zuiderzee aan het einde van de 12de eeuw ontstonden enkele grote meren, waaronder waarschijnlijk ook het Bijlmermeer of 'Bindelmare'. Het meer stond via de Diem in verbinding met de Zuiderzee (afb. 5). In 1622 werd begonnen met het droogleggen van het Bijlmermeer en in 1626 was de droogmakerij een feit. Het water werd via een systeem van molenweteringen, ringvaarten en ringdijken via watermolens naar de Zuiderzee afgevoerd. Na de drooglegging is de polder Bijlmermeer nog twee maal overstroomd. Eerst werd het gebied vanwege de oorlogsdreiging in het rampjaar 1672 om strategische redenen opzettelijk onder water gezet. In 1702 liep het voormalige meer weer vol water, dit maal als gevolg van een dijkdoorbraak tijdens een storm. Deze situatie duurde tot 1825, waarna het Bijlmermeer definitief werd drooggemaakt.¹⁰

4 Het plangebied (rood) op de kaart van Johannes Beeldsnijder (1575). Daarboven ligt het Bijlmermeer (Uit: Hofman 1978).

De bodemdaling die bij ontginning van het veengebied vanaf de 12de eeuw zijn intrede deed, was niet alleen nadelig voor de akkerbouw, ook de huisplaatsen moesten voortdurend opgehoogd worden. Op de zo ontstane huisterpen stonden boerderijen die waren opgetrokken uit hout, leem en riet. Rond het midden van de 12de eeuw ontwikkelde de boerderijen zich tot zogenoemde woonstalhuizen; het woon- en stalgedeelte was niet van elkaar gescheiden, maar ondergebracht in één gebouw. De boeren voerden een gemengd bedrijf waar veeteelt samen met akkerbouw plaats vond. Vanaf de 14de eeuw veranderde dit in kwam de nadruk op veeteelt te liggen. De aanhoudende vernatting van de bodem had akkerbouw nagenoeg onmogelijk gemaakt.¹¹ Vanwege de economische bloei en de internationale welvaart nam de vraag naar agrarische en industriële producten in de 17de eeuw toe. Hierdoor werd de directe omgeving van Amsterdam van steeds groter belang voor de groentevoorziening. Op de hier gebruikte historische kaarten staan

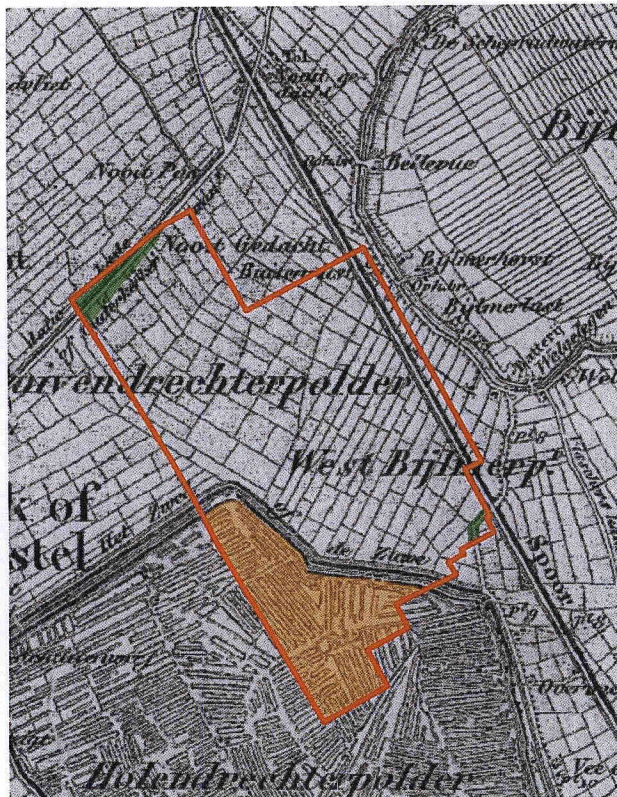
⁹ Stol 1993, 29-31

¹⁰ Van den Hoek-Ostende 1962, 73-79.

¹¹ Hoppenbrouwer 2002, 112.

binnen het plangebied langs de Broekerweg of Abcouderstraatweg en langs de Ouderkerkerlaan boerderijen aangegeven (afb. 5).

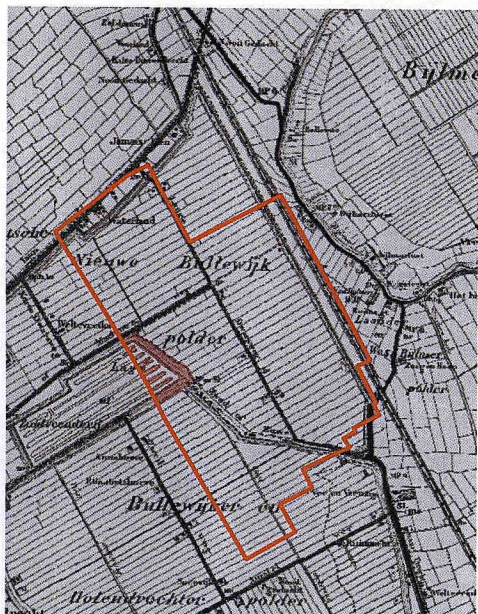
De polders dienden niet alleen als voorraadschuur van de stad, het buitengebied verzorgde tevens de bevoorrading van brandstof. Aanvankelijk werd hiervoor de plaatselijke houtstapel benut. Omdat deze niet voldoende was, ging men over op turf als energiebron. Voor de turfwinning werd de techniek van de natte vervening toegepast, dat wil zeggen turfwinning onder de grondwaterspiegel. Met behulp van een baggerbeugel werd het veen in stroken uit het water geschept en op legakkers te drogen gelegd. Na het drogen werd het veen in bruikbare brokken gestoken om vervolgens nog op stapels verder te drogen. De natte vervening leidde tot het typende landschap met weren (schepsloten) en ribben (legakkers, langwerpige eilandjes.). Dit landschap was kwetsbaar voor oeverafslag, waardoor vele veenderijen verdwenen en ter plaatse plassen ontstonden. Om aan het landverlies een einde te maken werden de plassen drooggemaakt¹². De Holendrecht Polder is uitgeveend tussen 1802 en 1866. De Topografisch Militaire Kaart toont de weeren en de ribben in de Holendrecht Polder (afb. 5).

5 Topografische Militaire Kaart (1854). In oranje is de Holendrecht polder met de typerende veenderijenverkaveling van weeren en ribben aangegeven. De bewoningszones langs de Ouderkerkerlaan en Broeker- of Abcouderstraatweg zijn in groen aangegeven.

De Chromotopografische kaart (1890) toont een beeld waarin beide polders drooggemaakt zijn (afb. 6). De, voor de veenderijen zo typerende weeren en ribben in de Holendrecht polder hebben plaatsgemaakt voor een regelmatige verkaveling. De middeleeuwse verkaveling van opstreckende kavels in de West Bijlert polder zijn eveneens verdwenen. Beide polders zijn tot één polder samengevoegd en omgedoopt tot Bullewijk polder.

¹² Stol, 1993, 73-85

6 Chromotopografische Militaire Kaart (1890). In lichtbruin een overblijfsel van de lange, of zuidveenderij. Zichtbaar zijn de twee nieuw aangelegde wegen: de noordwest-zuidoost lopende Lange Dwarsweg en de zuidwest-noordoost lopende Machineweg.

Gedurende de 20ste eeuw ontwikkelde het poldergebied ten zuiden van de Bijlmermeer zich tot een randgemeente van Amsterdam. Op dat moment was het nog hoofdzakelijk een landelijk gebied. In de jaren '60 van de vorige eeuw werd het gebied bestemd voor de aanleg van industrieterreinen, woonwijken en sportvelden. Ook werd de meeste oorspronkelijke bebouwing afgebroken. In de jaren '70 werden het Academisch Medisch Centrum (AMC) en omliggende gebieden zoals de woonwijk Holendrecht aangelegd. Bij het bouwrijp maken van het gebied en de aanleg van de bebouwing en bijbehorende infrastructurele werken is de oorspronkelijke infrastructuur zoals de Ouderkerkerweg, de Broeker- of Abcouderstraatweg, de Zuwe binnen het plangebied verdwenen. Dit geldt ook voor de bebouwing aan de later aangelegde wegen zoals de Lange Dwarsweg en de Machineweg.

3.3 Archeologische inventarisatie

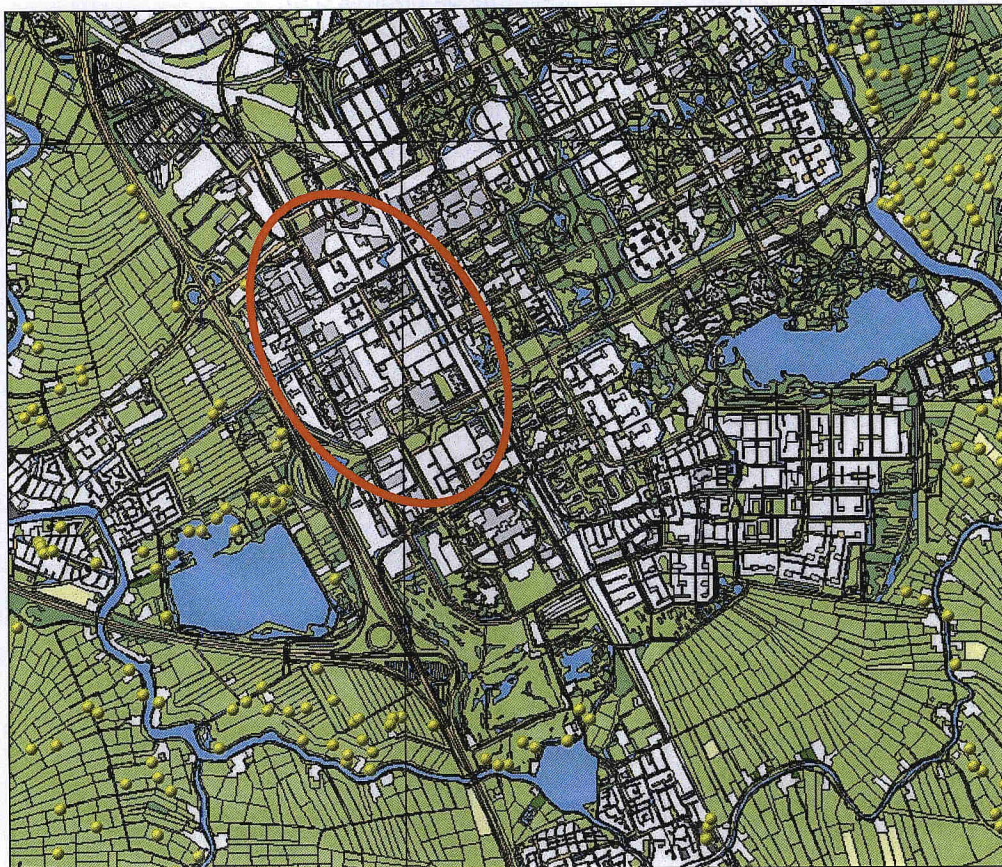
In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. In de directe omgeving zijn wel meerdere archeologische vindplaatsen gelokaliseerd. In 1986 is door RAAP een veldkartering uitgevoerd in de Duivendrechtterpolder¹³ (afb. 8). Hierbij zijn meerdere aardewerk fragmenten aangetroffen van kogelpotten (ARCHIS). Dergelijke potten werden gebruikt als kookgerei en dateren uit de periode 1250-1300 n. Chr. Fragmenten van dit type aardewerk zijn ook door particulieren in dit gebied aangetroffen. Tijdens de veldkartering is ook een fragment steengoed geborgen. Het betrof 19de-eeuws importaardewerk uit Duitsland.

De ondergrond van het plangebied bestaat uit een kleipakket uit de formatie Naaldwijk, dat in deze zone van Amsterdam gemiddeld op 5,00 m ÷ NAP begint. Daarboven bestaat de ondergrond uit Hollandveen, waarvan de bovenkant in deze zone van Amsterdam gemiddeld op 3,00 m ÷ NAP ligt. De bovenste laag (ca. 1,00 - 3,00 m dik) betreft recent aangebrachte grond. Het oorspronkelijke polderpeil bevond zich in de Holendrecht polder en de West Bijlmerpolder op resp. ca. 4,35 en 4,85 m ÷ NAP.¹⁴ Op basis van de huidige maaiveldhoogte (ca. 1,20 – 1,80 m ÷ NAP) kan er vanuit

¹³ Datema 1987

¹⁴ Dienst der Publieke Werken 1967, 290-294.

gegaan worden dat eventuele archeologische sporen of vondsten in onverstoorde grond op een minimum diepte van ca. 1,00 tot 3,00 m onder het huidige maaiveld lagen. Echter, bij de aanleg van het Academisch Medisch Centrum, woonwijken, bedrijfsterreinen en de bijbehorende infrastructuur in de jaren '70 heeft grootschalig grondverzet plaatsgevonden. Hierbij is het oorspronkelijke bodemprofiel zodanig verstoord dat eventuele archeologische resten als verloren mogen worden beschouwd.

8. Archeologische vindplaatsen (geel) in de omgeving van het plangebied.

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van bovenstaande inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Amstel III materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de gebruiks- en bewoningsgeschiedenis als landelijk gebied van de 12de tot de 19de eeuw en als stedelijk gebied vanaf de 20ste eeuw. Er kunnen in het gebied bewoningssporen en bijbehorend afval van de bewoning en verkavelingsloten verwacht worden. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag.

Archeologische verwachtingszone op basis van cultuurhistorische informatie

Begrenzing plangebied

Voormalige West Bijlmerpolder

Betreft een zone die diende voor bewoning en landgebruik. De materiële neerslag kan bestaan uit verkavelingsporen, sloten en kades uit de ontginningsperiode (12de/13de eeuw). Dergelijke overblijfselen hebben weinig tot geen samenhang en een wijde verspreiding. De archeologische verwachting is daarom laag.

 Voormalige Holendrechtterpolder

Betreft een zone die diende voor bewoning en landgebruik. De materiële neerslag kan bestaan uit verkavelingsporen, sloten en kades uit de ontginningsperiode (12de/13de eeuw). Dergelijke overblijfselen hebben weinig tot geen samenhang en een wijde verspreiding en zijn reeds bij het uitvenen van de polder in de 19de eeuw vergraven. De archeologische verwachting is daarom laag.

 Zwed of Zuwe en Indijk.

Betreft de dijk langs de Holendrechtterpolder. Verwacht kunnen worden sporen van bewoning en verkeer waarvan de materiële neerslag resten van gebouwen, losse vondsten en afval kan betreffen. Ondanks de lange gebruikperiode is de archeologische verwachting als gevolg van grootschalig grondverzet in de jaren '70 van de 20ste eeuw gering.

 Bewoningszone Ouderkerkerlaan

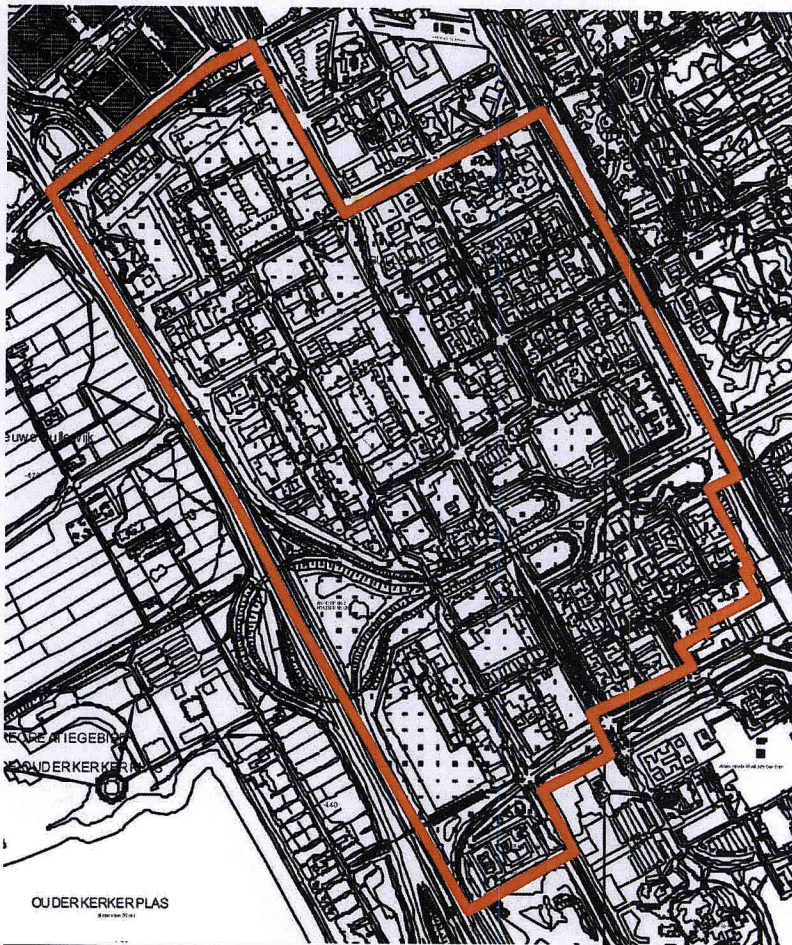
Betreft de dijk tussen de Kleine Duivendrechtterpolder en de West Bijlmerpolder. Verwacht kunnen worden sporen van bewoning en verkeer waarvan de materiële neerslag resten van gebouwen, losse vondsten en afval kan betreffen. Ondanks de lange gebruikperiode is de archeologische verwachting als gevolg van grootschalig grondverzet in de jaren '70 van de 20ste eeuw gering.

 Broeker- of Abcouderstraatweg.

Betreft de dijk tussen de West- en Oost Bijlmerpolder. Verwacht kunnen worden sporen van bewoning en verkeer waarvan de materiële neerslag resten van gebouwen, losse vondsten en afval kan betreffen. Ondanks de lange gebruikperiode is de archeologische verwachting als gevolg van grootschalig grondverzet in de jaren '70 van de 20ste eeuw gering.

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidsadvieskaart van het bestemmingsplangebied Amstel III is een vereenvoudigde weergave van de diverse archeologische verwachtingen (hoofdstuk 4). De kaart is bedoeld als een schematisch ruimtelijk overzicht van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden beleidsmatig gewaardeerd door ze te koppelen aan de huidige toestand van het terrein en de mogelijk opgetreden bodemverstoringen. Het waarderingsstelsel resulteert in de clustering van de verwachtingen binnen een waarde: een negatieve verwachting met bijbehorende beleidsmaatregelen. De verwachting van de archeologische neerslag binnen het plangebied is laag. Daarnaast zullen er waarschijnlijk binnen het plangebied, als gevolg van grootschalig grondverzet in de jaren '70 van de 20ste eeuw, geen archeologische sporen en vondsten meer aanwezig zijn.

Archeologische Beleidszone op basis van de archeologische verwachtingszone

Beleid: negatieve verwachting: (sub)recente verstoring

Als gevolg van het bouwrijp maken van het gebied en grootschalig grondverzet voorafgaand aan de bebouwing en de aanleg van bijbehorende infrastructuur in de jaren '70 van de 20ste eeuw zijn hier geen archeologische overblijfselen meer in de bodem te verwachten. Daarom geldt voor dit gebied een vrijstelling van verder archeologisch onderzoek.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch vooronderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld dienen te worden, zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek is uitgevoerd in het kader van het in voorbereiding zijnde bestemmingsplan Amstel III, stadsdeel Zuidoost. Afhankelijk van de grootte en de diepte van het te verstoren oppervlak bij toekomstige bouwgrepen zullen in de grond aanwezige archeologische waarden worden verstoord.

Ter plaatse van het gehele plangebied is het bodemarchief zodanig verstoord dat hier geen archeologische resten meer in de bodem te verwachten zijn. Het gebied is vrijgesteld van archeologische maatregelen, wat betekent dat er voor dit gebied geen archeologisch veldonderzoek in de bouwplanning hoeft te worden opgenomen.

In geval onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen bij de uitvoering van de bodemwerkzaamheden geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat bodemvondsten ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld worden zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland. <http://chw.noord-holland.nl>
Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)

Literatuur

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005.

Datema, R. R. 'Amstelland, een archeologische verkenning', *RAAP-rapport 4*, Amsterdam 1987.

-Dienst der Publieke Werken, 'Het bouwrijpmaken van terreinen', *Ons Amsterdam* 19/10, 1967, 290-294.

Eerden, R. van, 'De archeologische reservaten van 'Malta'', *Archeobrief* 12, 2008, 13-18.

Hoek-Ostende, J.H., 'De Bijlmermeer', *Amstelodamum maandblad* 49 (1962), 73-79.

Hoppenbrouwer, P.C.M., 'Van waterland tot stedenland. De Hollandse economie ca. 975 – ca. 1570, *Geschiedenis van Holland tot 1572*, Hilversum 2002, 103-148.

Provincie Noord-Holland, *Cultuur Verbindt. Cultuurnota 2005-2008 Provincie Noord-Holland*, Haarlem 2004.

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/Antwerpen 1993.

Veerkamp, J.A.G., 'Mammoeten in Amsterdam? Een inventarisatie van archeologische aandachtspunten bij de aanleg van de Noord/Zuid Metrolijn', Amsterdam 1997.

Afmelding:

Archiscode 24318

datum 05-01-2009

Controle proces en waardestelling

Prof. dr. J. Gawronski

Voor akkoord

Datum

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J. Gawronski

5/1/2009

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 08-167

Datum: 5 januari 2009
Status: definitief
Opdrachtgever: Projectbureau Zuidoostlob
Dhr. P. van der Velpen
Postbus 1104
1100 BC Amsterdam
Redactie: Prof. dr. J. Gawronski
Tekst: Drs. S. Schutter-Zijlstra
Tekeningen: Drs. S. Schutter-Zijlstra, Drs. L.F. de Leeuw

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2009

Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden veelelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA.